

Odzyskiwanie miejskiej przestrzeni zamieszkiwania

Urban Residential Habitat Recapture

Streszczenie

Przestrzeń współczesnego miasta w pewien sposób przestała być przestrzenią zamieszkiwania, rozumianą jako m.in. przestrzeń wymiany i kontaktów międzyludzkich. Współczesność na nowo zdefiniowała przestrzenie segregacji – od enklaw luksusu i biedy w centrum po przedmieścia zamykające swoich użytkowników w wygrodzonych, strzeżonych osiedlach. Spostrzeżenia dotyczące jakości zamieszkiwania w mieście „tu i teraz” stają się dla autorki punktem wyjścia do rozważań nad pożądanymi cechami przestrzeni zamieszkiwania w przyszłości oraz wpływem sposobu użytkowania na jej kształt.

Abstract

Urban space of a contemporary city in some ways stopped to be the habitable space, defined between other notions as the space of interchange and social contact. The present redefined segregation zones – from luxury and poverty enclaves in the center of the city to suburbs with their inhabitants protected in gated communities. Some observations about the quality of living in the city „here and now” build the starting point for the search of the most desired features of the habitable space of the future and how the usage habits influence the form of such space.

Słowa kluczowe: środowisko zamieszkiwania, gentryfikacja, miasto, przestrzeń wspólna, użytkowanie tymczasowe

Keywords: residential habitat, gentrification, city, common space, temporary use

Martin Heidegger pisał, że „związek człowieka z miejscem i poprzez miejsce z przestrzeniami polega na zamieszkiwaniu. Stosunek człowieka i przestrzeni nie jest niczym innym jak zamieszkiwaniem pomyślanym w sposób istotny” [2, s. 330]. Alban Janson i Florian Tigges, autorzy interesującego słownika podstawowych pojęć architektonicznych opisywanych jako słownik sytuacji przestrzennych, odnosząc się do definicji Heideggera piszą, iż takie egzystencjalne pojmowanie budowania jako zamieszkiwania rozszerza zamieszkiwanie na elektrownie, przędzalnie i autostrady – wszystkie budowle stanowią dla człowieka przestrzeń zamieszkiwania. Dom (istota przestrzeni zamieszkiwanej) to uosobienie ochrony i bezpieczeństwa przeciwstawione wrogiemu światu zewnętrznemu [4, s. 33]. Ale w rozważaniach filozofa Petera Sloterdijka zamieszkiwanie powiązane jest również z trywialnością, a posiadanie (immanentna cecha większości form zamieszkiwania) przeraża (i czasem w chęć dominacji i panowania [4, s. 33; 10, s. 357 i n.].

Przestrzeń zamieszkiwana to przestrzeń związku emocjonalnego użytkownika i jego otoczenia. Związku, który umożliwia identyfikację z otoczeniem oraz powoduje chęć dbania o to co „nasze”. Francuski filozof Henri Lefebvre był twórcą pojęcia „prawa do miasta” rozumianego jako „prawo do życia miejskiego” [6, s. 61–181]. Wyraża ono ideę człowieka realizującego się w miejskiej przestrzeni jako przestrzeni spotkania. I to bez względu na formę urbanistyczną jaką ona przyjmie. Przestrzeń funkcjonująca bez ludzi odczuwających przyjemność z jej użytkowania nie może być nazwana przestrzenią zamieszkiwaną. Przestrzeń zamieszkiwana to także przestrzeń kontrastów, odzwierciedlająca hierarchię oraz podziały społeczne. Poprzez stulecia przestrzeń zurbanizowana w swoim kształcie uwydatniała strukturę wartości społecznych. Współcześnie możemy jednak zaobser-

Martin Heidegger wrote, that “the relation between the man and a place and through places with space is based on habitation. And that the relationship is nothing more as a habitation thought in a serious way” [2, p. 330]. Alban Janson and Florian Tigges, the authors of an interesting vocabulary of basic architectural notions described as a vocabulary of the spatial situations, in relation to the Heidegger’s definition suggest that such existential way of comprehension of the construction as habitation expand the notion of habitation on power plants, spinning-mills and motorways – all structures are habitation spaces for human beings. The house (the essence of the habitable space) means protection and safety opposed to hostile outer world [4, p. 33]. But in the works of the philosopher Peter Sloterdijk habitation is connected with triviality and the possession (the immanent feature of most habitation forms) sometimes degenerates in domination and commanding [4, p. 33; 10, p. 357 and others].

The inhabited space builds a space of emotional relationship between the user and his/hers surroundings. Such relationship enables the identification in the space and builds the need for caring about what is ‘ours’. French philosopher Henri Lefebvre developed the notion ‘right to the city’ understand as ‘the right to urban life’. [6, p. 61–181]. His is based on the idea of a man realising himself in urban space as the meeting space. And the form of such space is not relevant. The space functioning without people who enjoy the use of it cannot be described as habitable. Inhabited space is also full of contrast, show-

* Dr inż. arch. Renata Mikielwicz, Instytut Architektury i Urbanistyki, Wydział Budownictwa, Architektury i Inżynierii Środowiska, Politechnika Łódzka / Renata Mikielwicz D.Sc. Arch., Institute of Architecture and Town Planning, Faculty of Civil Engineering, Architecture and Environmental Engineering, Technical University of Łódź

wować dominujące dążenie do ujednolicania przestrzeni miejskiej, stwarzania pozorów optycznej homogeniczności odpowiadającej obowiązującemu wzorcowi konsumpcji – przestrzeń staje się jednolita; wyciszczona z kontrastów staje się przestrzenią pozornie bezpieczną i oswojoną oraz niewymagającą zaangażowania innego niż kolekcjonowanie wrażeń [12]. Użytkownicy, którzy nie są w stanie spełniać założeń pożądanego wzorca konsumpcji (z powodów ekonomicznych, bądź kulturowych) są usuwani na peryferie codziennego świata, tych którzy są w stanie sprostać wymaganiom. Dobrostan definiowany poprzez osobiste spełnienie i bezpieczeństwo, w odniesieniu do miejsc zamieszkania preferuje przestrzeń zamkniętą i niedostępną dla obcych. Takie preferencje kształtując przestrzeń powodują, iż masowo kopiując podobne czynności i wzorując się na konsumpcyjnym ideale, jednocześnie staramy się jak najbardziej oddzielić od współmieszkańców, tolerując jedynie tych, których uważamy za siebie podobnych. Tworzymy „świątynie konsumpcji” i krajobrazy miejskie zdominowane przez symbole korporacji zaspakajające nasze potrzeby, z drugiej zaś strony konsekwentnie tworzymy nowe „getta społeczne” – zamknięte osiedla, domy czy dzielnice, które mają dać nam poczucie trwałości i niezmienności obranego stylu życia [7; 8, s. 10 i n.]. Ostatecznie przestrzeń, pozornie wspólna, gromadzą ludzi wykluczonych – tych, którzy nie uczestniczą we wspólnej konsumpcji, gdyż nie są w stanie i tych, którzy przez własne przekonanie o doskonałości własnych wyborów sami wykluczają się ze współuczestnictwa w użytkowaniu przestrzeni publicznej (mimo iż jednocześnie mogą być aktywnymi uczestnikami wspólnot wirtualnych). Przestrzeń wokół nas jest przestrzenią jednostek coraz bardziej skupionych jedynie na swoich potrzebach, chociaż jednocześnie pod wpływem globalnych zmian zachodzących w gospodarce światowej, zmierzającej do redefinicji układu sił, a zatem w późniejszej fazie do nowego definiowania przestrzeni zamieszkiwania w przyszłości, możemy zaobserwować również procesy prowadzące do ponownego budowania wspólnot – opartych nie tyle, lub nie tylko, na bliskości fizycznej funkcjonowania we wspólnie użytkowanej przestrzeni – a na wspólnocie celów i bliskości w przestrzeni portali społecznościowych, czasem przekładającej się na działania w przestrzeni realnej. „Prawo do miasta” stało się zawołaniem wielu grup i ruchów społecznych na całym świecie aspirujących do aktywnego uczestnictwa mieszkańców w kształtowaniu zamieszkiwanej przez nich przestrzeni [m.in. 1]. Różnorodne działania takich grup, jak np. gry miejskie czy akcje zwracające uwagę na problemy funkcjonalne i estetyczne przestrzeni, powodują, że ludzie dotąd obojętni na osobisty związek emocjonalny ze swoim otoczeniem zaczynają budować tego typu więzi z przestrzenią, a ich codzienne otoczenie zaczyna być przestrzenią zamieszkiwaną. Właściwie wszystkie przykłady procesów rewitalizacyjnych pokazują na niezwykle istotny element partycypacji społecznej. Bez niej działania urbanistów i architektów sprowadzają się jedynie do budowania pustych i pozbawionych autentycznego życia scenografii miejskich. Wspomnianych wcześniej gett dla wybranych grup społecznych [por. 3; 5]. Doświadczenia amerykańskie wskazują na sukces metod stopniowego odzyskiwania przestrzeni miejskiej na zasadzie „dom po domu, kwartał po kwartale” [3, s. 256] przy silnym zaangażowaniu lokalnej społeczności. Wszędzie tam, gdzie władze lokalne usiłowały narzucić swoje rozwiązania (od wyboru firm budowlanych po tworzenie zbyt rozbudowanych planów rewitalizacji) rewitalizacja zawodziła, natomiast tam, gdzie angażowano lokalną społeczność proces odnowy przestrzeni następował

ing hierarchy and social divisions. Throughout centuries urban space in its shape emphasized the structure of social values. Nowadays we can observe the dominating tendency to unification of the urban space, to the creation of false homogeneity which respond with the obligatory consumption model. The space becomes uniform, cleaned out of contrasts looks illusory safe and domesticated and not needing other way of engagement as only the collecting of impressions [12]. The users, who are not able to be compatible with the desired consumption pattern (from reasons cultural or economical) are moved to the peripheries of the everyday world of these who can compete. The well-being is defined through self-satisfaction and safety – as habitable places are preferred spaces closed and not accessible for strangers. Such preferences shaping the space create a world of people copying similar activities based on the same consumption ideal, but separated from others and tolerating only ours alike. We are creating shrines of consumption and urban landscapes dominated through symbols of corporate culture providing for our needs, but from the other side we build new ‘social ghettos’ – gated communities, houses or quarters, which should give us the sense of stability and permanence of the chosen lifestyle [7; 8, p.10]. In the end the spacer, seemingly common, gather people excluded – those who do not participate in common consumption, because they are not able to, and those who using their convictions about the perfection of their choices exclude themselves from the participation in public space (in the same time connected in virtual communities). The space around us builds the space of individuals more and more concentrated on their own needs. But under the influence of global changes and the redefinition of global influence which later will change the habitable space in the future, we can observe also processes which lead to the creation of communities, but not based on physical proximity but shareable interests in the social virtual groups (sometimes reaching into the real world). ‘The right to the city’ became the motto of many groups and social movements all over the world, which aspire to active participation of the inhabitants of the inhabited space [see f. ex. 1]. Different activities as so called urban plays or performances which draw attention to functional and aesthetic problems of urban places cause that people till now oblivious start to develop their emotional relationship with the space and their surroundings slowly change for them into inhabited space. Practically all revitalization processes show the importance of the social participation. Without this element the plans of architects and urban designers are only urban stage sets empty and free from authentic life. They create already mentioned ghettos for selected social groups [see 3; 5]. American experiences show that success is connected with the method of the recapture of urban habitat ‘house by house, block by block’ [3, p. 256] with strong involvement of local community. Everywhere where the authorities try to push their own solutions (from the selection of the developer to too strongly regulated revitalization plans) the revitalizing process failed, in the cases

il. 1. Obywatelska otwarta biblioteka usytuowana pomiędzy budynkami mieszkalnymi. Moguncja, Niemcy. Fot. R. Mikielawicz, 2011 / Open public library located between buildings of an housing estate. Mainz, Germany. Photo: R. Mikielawicz, 2011

il. 2. Podwórze tradycyjnego domu typu lilong, przestrzeń wspólna wszystkich mieszkańców. Szanghaj, Chiny. Fot. R. Mikielawicz, 2010 / The courtyard of the traditional lilong house in Shanghai, China. Urban private space common for all house inhabitants. Photo: R. Mikielawicz, 2010

wał. Również z powodu inwestycji lokalnego biznesu tworzącego miejsca pracy, wzbogacające i uzupełniające przestrzeń mieszkalną. Ludzie zainteresowani wzrostem wartości własnych nieruchomości przy wsparciu elastycznych programów federalnych i obniżeniu podatków pracowali na poprawę przestrzeni publicznej przez działanie „dla siebie” [3].

Zamieszkiwanie różnych przestrzeni determinuje charakter obiektów architektonicznych i wybór środków kompozycyjnych i estetycznych do tworzenia dojrzałej formy przestrzennej. Zamieszkiwanie to jednocześnie prozaiczna codzienność wyrażająca się w użytkowaniu – ale użytkowanie to również kontemplacja, rozkoszowanie się kształtem, proporcjami, barwą, światłem, cieniem, pięknem itp. czyli doznanie estetyczne. Połączone z poczuciem bezpieczeństwa tworzy pełnię, której nie od dziś poszukujemy jako idealnej przestrzeni mieszkalnej. Obecnie przestrzeń mieszkalna z centralnych obszarów miasta wyparta zostaje na peryferie do przedmiejskich dzielnic domów jedno- i wielorodzinnych, które jednak pozbawione przestrzeni publicznych (przestrzeni spotkania) również nie tworzą prawdziwych przestrzeni zamieszkiwania. Taka przestrzeń przestała posiadać definiowalne granice i punkty koncentracji utrudniając identyfikację z większym obszarem (tożsamość lokalna). A działania prowadzące do odnowy centralnych przestrzeni miejskich doprowadziły do dominacji marki – brandu, elementu mającego przyciągnąć swoją atrakcyjnością konsumenta, kształtującego przestrzeń zgodnie ze swoim systemem wartości [7]. Różnorodne przykłady centrów kulturalno-handlowych od światowych metropolii jak Nowy Jork [12] czy Szanghaj (Xiantandi) po peryferyjną Łódź (Manufaktura) stanowią przykłady „uładzonych”

where the local inhabitants were engaged the renewal of the space progressed. Also because of the involvement of local businesses, creating work places which enriched and supplemented the habitable space. The people interested in the rise of their property value with the support of federal programs and lowered taxes work for the increase of the quality of public space through the ‘self-centered’ actions [3].

The inhabitation of different spaces determines the character of the architectural objects and the choice of the composition and aesthetic means which create the mature spatial form. Inhabitation is also very prosaic everyday activity which reveal itself in use, but use means also contemplation, delight in shape, proportions, colours, shades, beauty etc. – so it is also aesthetic experience. Such experience connected with the feeling of safety builds fulfillment, which is not only now sought in the inhabited space. Nowadays the inhabited space moved out from central areas of the city to suburban peripheral quarters of single- and multifamily estates where public space is lacking. And also here without these meeting places we do not get real inhabited space. Such space do not possess defined borders and concentrating points what disturb the identification with larger areas (local identity). And the renovation actions in central urban areas caused the domination of the brand as an alluring element which connect the consumer with his value system [7]. Different

il. 3. Nowa stacja roweru miejskiego oraz dodatkowe stanowiska odstawiania rowerów. Paryż, Francja. Fot. R. Mikielwicz, 2010 / A new city bike station and additional bike parking space. Paris, France. Photo: R. Mikielwicz, 2010

il. 4. Zrewitalizowany teren zielony wzdłuż fosy miejskiej, miejsce spotkań okolicznych mieszkańców. Wrocław, Polska. Fot. R. Mikielwicz, 2009 / Revitalized green public space along the old city moat. The meeting point for the people from the neighbourhood. Wrocław, Poland. Photo: R. Mikielwicz, 2009

przestrzenie i estetycznie, upodabniających się do siebie formalnie oraz funkcjonalnie rozwiązań zglobalizowanego świata. Jednocześnie inspiracją dla szukania nowych rozwiązań stają się indywidualne doświadczenia styku z innymi kulturami i w ten sposób tradycyjna zabudowa Szanghaju z lat 30. XX w. – domy mieszkalne z podwórcem (tzw. *lilong*) – pokazują możliwości tworzenia przestrzeni bezpiecznej o ludzkiej skali i dającej poczucie intymności [por. 11]. Przekształcenia przestrzeni zamieszkiwania to z jednej strony zorganizowane programy rządowe, jak np. odbudowa nowojorskiej dzielnicy Bronx [3,5], opierające odnowę na odzyskiwaniu kwartałów po kwartale tradycyjnej przestrzeni miejskiej (czyli docenienie roli podstawowego dla kompozycji urbanistycznej miasta tworzywa [por. 9]), a z drugiej strony idee tworzenia miejskiej polityki „umożliwiania” [8] i działania opierające się na tworzeniu szansy działania oddolnego (mieszkańców) prowadzące do wykorzystania tzw. użytkowania pomiędzy (*Zwischennutzung*) [8]. Z przykładami od wykorzystywania centralnie ulokowanej ruiny Pałacu Republiki w Berlinie, stolicy Niemiec, na działania artystyczne i kulturalne po „sąsiedzką”, otwartą bibliotekę Lesezeichen Salbke w Magdeburgu zlokalizowaną na peryferii położonej działce poprzemysłowej oraz wykorzystanie różnorodnie rozlokowanych w przestrzeni miejskiej działek-nieużytków na ogródki, skwery itp. (z najnowszą łódzką obywatelską (nieomal prywatną) akcją sadzenia kwiatów na pustej działce zajmującej dużą część kwartału nieopodal Manufaktury (centrum kulturalno-handlowego), powstałej po wyburzeniu opuszczonych kamienic a przygotowanej przez władze miejskie na sprzedaż).

cultural and commercial centers from world metropolis as New York [12] or Shanghai (Xiantandi) for peripheral Łódź (Manufaktura) show spaces ‘settled’, globalized in formal and functional similarity. In the same time the individual experience of other cultures inspire to the search for new solutions and the 1930. Shanghai lilong houses with inner courtyards show the possibilities of the creation of safe space in human and intimate scale. [see 11] One side of the transformation of inhabited space is supported through organized government programs f. ex. the renovation of the New York Bronx [3;5] (program based on the block by block strategy, which appreciate the traditional material of urban space [see 9]. The other way of action is grounded on the idea of the urban policy of ‘enablement’ [8] and the possibility for local people to be active with temporary use of different spaces (*Zwischennutzung*). [8] With such examples as the cultural and artistic use of centrally located old Palace of the Republic in capital Berlin and local, open library Lesezeichen Salbke in Magdeburg, located on peripheral postindustrial lot to the re-use of unused plots for greenery, farming etc. (with the newest initiative in Łódź with nearly private action of flower planting near Manufaktura Center on a site prepared for sell and further redevelopment by the city authorities). In present time even local identity is globalized and consummated by world standards with the worldliness and cultural belonging to accepted value system, even then for-

Współcześnie nawet lokalna tożsamość umiędzynaradawia się i jest konsumowana przez ogólnoswiatowy standard, który nada jej walor „światowości” i kulturowej przynależności do ogólnie akceptowanego systemu wartości, nawet wtedy, jeśli dotyczy akceptowania obcych tradycji i wierzeń do innej kultury. Ale to co jest akceptowane w centralnej przestrzeni miasta, staje się swoistym tabu w przestrzeni zamieszkiwania. Obce zostaje starannie wykluczone. Najlepiej, jak znajdzie się za bramą ogrodzenia.

Dom na przedmieściu – marzenie przeciętnego mieszkańca miasta – to również ograniczenia dotyczące użytkowania własnej działki. Ale ponieważ własna nieruchomość ma zapewnić właścicielowi realizację marzeń i własnych potrzeb to ideałem stało się zatem „zamknięte osiedle” – w różnorodnych wariantach – od pojedynczego luksusowego domu wielorodzinnego z własnym zapleczem sportowo-usługowym po wielohektarowe zespoły powtarzalnych domów jednorodzinnych. Bez względu na formę architektury istotą tej przestrzeni jest wykluczenie z niej tych, którzy nie są przystosowani do pożądanego wzorca. Ta cecha, zaskakująco, jest tą samą, jaką można odnaleźć w rewitalizowanych dzielnicach centralnych, gdzie zanika tradycyjna lokalna różnorodność, a dawni mieszkańcy wypierani są na obszary zewnętrzne. Wykluczenie paradoksalnie wydaje się być istotą „kreatywnego społeczeństwa” kształtującego współczesną wielkomiejską przestrzeń. Oparcie rozwoju przestrzeni miejskiej jedynie na konsumpcji bazującej na kulturze i kreatywności zakłada dość homogeniczną strukturę społeczną i wyklucza z tej przestrzeni wszystkich, których potrzeby nie są tak wysublimowane, lub sprowadza kulturę i kreatywność do akceptowalnej przez większość papki tzw. kultury masowej [np. 7].

Niestety tym, co wydaje się być głównym problemem przestrzeni miejskiej jest powszechność standaryzowanej formy powtarzalnej, silącej się na wyjątkowość, przez co pogłębiającej wrażenie chaosu, a nie porządkującej przestrzeń. Wprawdzie ład przestrzenny codzienności opiera się na powtórzeniu, ale współczesne procesy globalizacyjne powodują, że ta zindywidualizowana powtarzalność staje się również zjawiskiem masowym, zatracającym walor lokalności (czy regionalnej tożsamości) i paradoksalnie najlepsze nawet metody odnawiania czy przekształcania przestrzeni zamieszkiwania tracą walor wyjątkowości i stawiają nas przed potrzebą kolejnych, dalszych poszukiwań odpowiedzi jak odzyskać we współczesnym świecie naszą własną przestrzeń zamieszkiwania.

BIBLIOGRAFIA:

- [1] Harvey D., *Rebel Cities. From the Right to City to the Urban Revolution*, Verso, London 2012.
- [2] Heidegger M., *Budować, mieszkać, myśleć. Eseje wybrane*, Czytelnik, Warszawa 1977.
- [3] Hoffman von A., *House by House, Block by Block. The Rebirth of America's Urban Neighborhoods*, Oxford University Press, Oxford 2004.
- [4] Janson A., Tigges F., *Grundbegriffe der Architektur. Das Vokabular räumlicher Situationen*, Birkhäuser Verlag GmbH, Basel 2013.
- [5] Jones J., *South Bronx Rising. The Rise, Fall and Resurrection of an American City*, Fordham University Press, New York 2002.
- [6] Lefebvre H., *Writing on Cities*, Blackwell Publishing, Oxford 2006.
- [7] Mikieliewicz R., *Brand and the Gated Community – Individualism, Globalization and Exclusion in Urban Space*, s. 281–289, [w:] *Culture of the City*, ed. Elżbieta Przesmycka, Elżbieta Trocka-Leszczyńska, Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej, Wrocław 2012.
- [8] Oswalt Ph., Overmeyer K., Misselwitz Ph., *Urban Catalyst. Mit Zwischennutzungen Stadt entwickeln*, DOM publishers, Berlin 2013.
- [9] Pannerai P., Castex J., Depaule J.C., Samuels I., *Urban Forms. The Death and Life of the Urban Block*, Architectural Press, Oxford 2005.
- [10] Sloterdijk P., *Sphären III. Schäume*, Surkamp Verlag, Frankfurt am Main 2004.
- [11] Sorkin M., *Learning from the Hutong of Beijing and the Lilong of Shanghai*, s. 323–326 w: Sorkin M., *All Over the Map. Writing on Buildings and Cities*, Verso, London 2011.
- [12] Zukin S., *Naked City. The Death and Life of Authentic Urban Places*, Oxford University Press, New York 2010.

eign tradition and believes are implanted to different culture. But things accepted in central city space builds a kind of taboo in inhabited space. The foreign and unfamiliar is very carefully separated. And should end behind the gate. The house in the suburb – the dream of the average citizen – integrate some limits in the use of the private property. But because the own property has to fulfill the owners dreams and desires so the ideal incorporate the 'gated community' – in different forms – from single luxury tenement with own utility and sport facilities to vast areas of repeatable single-family houses estates. Whatever architectural form the essence of the space builds exclusion of those who are not compatible with the desired pattern. This feature is the same (perhaps surprisingly) as in the revitalized central quarters, where local diversity diminish and the old inhabitants are moved out. The exclusion seems to be the main feature of the 'creative society' which shapes the contemporary metropolitan urban space. The idea of the urban space development based on consumption grounded in culture and creativity implies rather homogenous social structure and exclude all with not so sublime needs or change the culture and creativity into something acceptable for the majority which means mass culture [f. ex. 7]. Unfortunately the main problem of the urban space is also the universality of the repeatable standardized form which trying to be unique deepen the impression of chaos and do not order the space. Even as the order of everyday space is based on repetition the mass implementation of such individualized repetition in contemporary globalized world cause the lost of local or regional identity and values and paradoxically even the best methods of renovation or change in inhabited space loose the exceptionality. And bring us to the starting point for new searches for answers how to recapture our own inhabited space in contemporary world.

BIBLIOGRAPHY:

- [1] Harvey D., *Rebel Cities. From the Right to City to the Urban Revolution*, Verso, London 2012.
- [2] Heidegger M., *Budować, mieszkać, myśleć. Eseje wybrane*, Czytelnik, Warszawa 1977.
- [3] Hoffman von A., *House by House, Block by Block. The Rebirth of America's Urban Neighborhoods*, Oxford University Press, Oxford 2004.
- [4] Janson A., Tigges F., *Grundbegriffe der Architektur. Das Vokabular räumlicher Situationen*, Birkhäuser Verlag GmbH, Basel 2013.
- [5] Jones J., *South Bronx Rising. The Rise, Fall and Resurrection of an American City*, Fordham University Press, New York 2002.
- [6] Lefebvre H., *Writing on Cities*, Blackwell Publishing, Oxford 2006.
- [7] Mikieliewicz R., *Brand and the Gated Community – Individualism, Globalization and Exclusion in Urban Space*, p. 281–289 in: *Culture of the City*, ed. Elżbieta Przesmycka, Elżbieta Trocka-Leszczyńska, Oficyna wydawnicza Politechniki Wrocławskiej, Wrocław 2012.
- [8] Oswalt Ph., Overmeyer K., Misselwitz Ph., *Urban Catalyst. Mit Zwischennutzungen Stadt entwickeln*, DOM publishers, Berlin 2013.
- [9] Pannerai P., Castex J., Depaule J.C., Samuels I., *Urban Forms. The Death and Life of the Urban Block*, Architectural Press, Oxford 2005.
- [10] Sloterdijk P., *Sphären III. Schäume*, Surkamp Verlag, Frankfurt am Main 2004.
- [11] Sorkin M., *Learning from the Hutong of Beijing and the Lilong of Shanghai*, p. 323–326 in: Sorkin M., *All Over the Map. Writing on Buildings and Cities*, Verso, London 2011.
- [12] Zukin S., *Naked City. The Death and Life of Authentic Urban Places*, Oxford University Press, New York 2010.